

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Національної
академії внутрішніх справ

доктор юридичних наук,
професор

Володимир ЧЕРНІЙ

10.09.2024 р.

ВИСНОВОК

Національної академії внутрішніх справ про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Боцман Мар'яни Василівни «Надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форма здійснення особистих немайнових прав фізичної особи», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», затвердженої Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 28 грудня 2021 (протокол № 23).

ВИТЯГ

з протоколу розширеного засідання кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ від 29 серпня 2024 року

Присутні:

доктор юридичних наук, професор Чернявський С.С., кандидат юридичних наук, професор Мироненко В.П. (*голова засідання; рецензент*), доктор юридичних наук, професор Чурпіта Г.В., кандидат юридичних наук, професор Гопанчук В.С., кандидат юридичних наук, професор Пилипенко С.А. (*науковий керівник*), кандидат юридичних наук, доцент Боровська І.А., кандидат юридичних наук, доцент Петровський А.В.; кандидат юридичних наук, професор Білянська Н.В., кандидат юридичних наук, доцент Герасимчук Л.В.; кандидат юридичних наук, доцент Бобко В.Г., кандидат юридичних наук, доцент Якимець О.І., кандидат юридичних наук, доцент Кирдан Б.В., кандидат юридичних наук, доцент Куцик К.В. (*рецензент*); кандидат юридичних наук, доцент Шаповал Л.І., доктор філософії Калінюк А.Л., кандидат юридичних наук Задорожна А.П., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Корольчук В.В., кандидат юридичних наук Бондар С.В.; здобувач ступеня доктора філософії Боцман М.В.

З присутніх – 2 доктори юридичних наук та 16 кандидатів юридичних наук – фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації.

Порядок денний:

Обговорення дисертаційного дослідження Боцман Мар'яни Василівни «Надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форма здійснення

особистих немайнових прав фізичної особи», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», щодо його рекомендації до розгляду та захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

Слухали:

Доповідь здобувача ступеня доктора філософії Боцман Мар'яни Василівни «Надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форма здійснення особистих немайнових прав фізичної особи», поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Актуальність теми дисертаційного дослідження пов'язана з тим, що ст. 3 Конституції України визначено, що людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є вищими соціальними цінностями. Всі інші блага, у тому числі й матеріальні, знаходяться в ієрархії соціальних пріоритетів нижче і виступають суспільними благами другого порядку. Такий підхід до місця й ролі людини, її духовного життя, відповідає міжнародним стандартам прав людини, закріплених Загальною декларацією прав людини, Європейською конвенцією про захист прав і основних свобод людини, Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права та б. ін.

Цілком закономірно, що права людини можуть бути реалізованими належним чином лише у правовій державі, де індикатором розвиненості суспільства, нації, виступає рівень життя, здоров'я та освіти громадян. На жаль, навіть за відносно нормальних умов функціонування будь-якої спільноти, можуть спостерігатися певні тенденції, коли частка населення, з тих чи інших причин, має проблеми психічного здоров'я. Що вже говорити про нашу країну, яка десятий рік поспіль протистоїть смерті, жорстокості – невинному горю, і втратам. Так, Міністерство охорони здоров'я України, посилаючись на дослідження Alligators Digital, проведене в 2023 році, називає такі фактори впливу на психічне здоров'я українців: війна – 88,5%; фінансові проблеми – 43,1%; вартість життя/інфляція – 32,5%. У вересні 2023 року, в Києві відбувся третій міжнародний Саміт «Ментальне здоров'я: стійкість і вразливість майбутнього», в якому поряд із Україною взяло участь ще 11 держав. Дані, які були оприлюднені на даному заході не можуть не викликати занепокоєння, адже стан діагностування розладів ментального здоров'я дуже низький: один випадок із п'ятидесяти (в Україні), тоді як світовий показник - один із семи випадків.

Отже, впродовж останніх років проблема ментального (психічного) здоров'я в Україні набула, ще більшого, в порівнянні з минулими періодами, значення. Збільшення кількості психіатричних розладів, а відтак, і кількості хворих, вимагає комплексного підходу до вирішення питання. Така комплексність, в першу чергу, передбачає залучення до співпраці, як науковців, так і практиків різного рівня і фаховості: від медиків – психіатрів, реабілітологів до юристів, психологів, соціальних працівників.

Науково-теоретичні дослідження завжди залишаються актуальними і становлять базу для розробки методів і способів усунення будь-яких негативних явищ, як правового, так і соціального змісту, які виникають в соціумі, в процесі життєдіяльності кожного індивіда.

Нині юриспруденція представлена доволі широким колом дисертаційних робіт, в яких розглядається проблематика надання примусової медичної допомоги. В числі таких необхідно виділити «Примусові заходи медичного характеру: правова природа та види» (А. Я. Берш, 2017); «Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру» (В. Л. Кириченко, 2020); «Інститут застосування примусових заходів медичного характеру у кримінальному процесі України» (В. В. Печко, 2021); «Забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру» (Д. В. Козарійчук, 2021); «Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру» (А. В. Ткач, 2021); «Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру» (К. В. Подлегаєва, 2023); «Адміністративно-правове регулювання надання психіатричної допомоги в Україні» (Р. В. Колодчина, 2023). Однак, маємо ситуацію, що на рівні дисертаційних досліджень інститут надання психіатричної допомоги у примусовому порядку переважно розглядався в контексті кримінально-процесуальних відносин та здебільшого як особлива процесуальна форма кримінального провадження, а також в межах адміністративно-правових відносин, як спосіб захисту прав осіб з розладами психіки і поведінки.

Як бачимо, окремих досліджень щодо цивільно-правового змісту відносин, які виникають у зв'язку із наданням фізичній особі психіатричної допомоги у примусовому порядку, і які прямо чи опосередковано впливають на особистісну сферу фізичної особи, особливо в частині реалізації нею особистих немайнових прав під час перебування в медичному закладі закритого типу, в Україні, не проводилось.

Загальнотеоретичні засади дотримання прав і свобод людини та громадянина, які вплинули на формулювання положень даного дисертаційного дослідження висвітлювались в роботах: О. Антона, Н. Болотіної, М. Венедиктової, С. Гвоздика, В. Глуховського, Н. Каргіної, В. Кожан, А. Колодія, А. Олійник, Н. Опольської, В. Печко, С. Сливки, П. Рабіновича, В. Чорної, Ю. Швеця, Л. Цибух, О. Ярош, О. Ярошенка та ін. Вагомий внесок у розробку проблематики здійснення та реалізації фізичною особою особистих немайнових прав здійснили такі науковці, як: Ч. Азімов, В. Бобрик, С. Булеца, О. Кот, В. Коссак, В. Кохановський, О. Кохановська, Л. Красицька, О. Кулініч, Н. Кузнєцова, Р. Стефанчук, З. Ромовська, С. Шимон, Є. Харитонов та ін. Особливого значення для дослідження цивільно-правового регулювання відносин, пов'язаних із надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою своїх особистих немайнових прав, мають праці сучасних представників української цивілістики, в числі яких слід виділити: Ю. Жорнокуй, А. Дутко, Т. Карнаух, В. Комаров, А. Коптяєва, І. Кравчук, В. Кройтор, М. Курило, К. Куцик, В. Лень, В. Мироненко, О. Отрадна, О. Погребняк, М. Поліщук, І. Сенюта, Т. Степаненко, Д. Туренко, Р. Ханик-Посполітак та б. ін.

Не дивлячись на значну кількість фахівців, які досліджують окреслену проблематику, залишаються малодослідженими, представляють науковий і

практичний інтерес та вимагають окремої уваги питання, пов'язані із дотриманням загальних прав людини та особистих немайнових прав фізичної особи, які забезпечують її природне існування та соціальне буття, як учасника приватно-правових відносин, що опинилася у складній життєвій ситуації через виникнення (загострення) психічної хвороби, що вимагає надання негайної психіатричної допомоги у примусовому порядку; дотримання процедури госпіталізації особи до спеціального медичного закладу з надання психіатричної допомоги; встановлення кола осіб, яким надано право: клопотати про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку; здійснювати огляд хворого і приймати відповідальне рішення про поміщення в медичний заклад; юридичної відповідальності лікарів та медичного персоналу не лише за допущені медичні помилки (лікарську недбалість), але і принизливе ставлення до пацієнтів психіатричних закладів, які повинні гарантувати хворому належне лікування і догляд; підстави та порядок відшкодування як майнової, так і моральної шкоди в порядку, встановленому законом.

Ці та інші проблемні питання і обумовили актуальність і своєчасність дослідження та викликали необхідність провести комплексне, науково-теоретичне дослідження надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою особистих немайнових прав.

Мета дисертаційного дослідження, полягає у формуванні теоретичної концепції цивільно-правового регулювання надання психіатричної допомоги у примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою своїх особистих немайнових прав, а також у розробці на цій основі науково-теоретичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію цивільного та цивільного процесуального законодавства України у цій сфері.

Для досягнення мети дослідження поставлені наступні *завдання*:

проаналізувати стан наукової розробки та методологію дослідження надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою особистих немайнових прав;

визначити засадничі положення правового регулювання надання психіатричної допомоги в примусовому порядку за законодавством України;

встановити особливості надання психіатричної допомоги в примусовому порядку в деяких зарубіжних країнах;

розглянути законодавчі та наукові підходи до визнання поняття і підстав надання психіатричної допомоги в примусовому порядку;

дослідити надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою особистих немайнових прав, які забезпечують її природне існування та соціальне буття;

з'ясувати специфіку порядку надання психіатричної допомоги в примусовому порядку;

розкрити поняття та зміст юридичної відповідальності за шкоду, завдану особистим правам фізичної особи під час надання психіатричної допомоги в примусовому порядку;

виробити пропозиції щодо оптимізації вітчизняного законодавства про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку у відповідності з міжнародними вимогами та стандартами.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері здійснення особистих немайнових прав фізичною особою, якій надається психіатрична допомога в примусовому порядку.

Предметом дослідження є надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою особистих немайнових прав.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням, в якому надання психіатричної допомоги в примусовому порядку розкрито як форму здійснення фізичною особою особистих немайнових прав.

У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано, а також додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, які виносяться на захист, зокрема:

вперше:

сформульовано авторські дефініції:

«неспроможністю фізичної особи самостійно задовольняти свої основні життєві потреби», під якою пропонується розуміти стан особи, викликаний внутрішніми факторами - нестабільністю психічного здоров'я, що впливає на усвідомлення нею значення своїх дій та можливість керувати ними і не залежить від факторів зовнішніх;

«вчинення дій чи виявлення реальних намірів вчинити дії» особою, у якій припускається наявність психічного розладу, і які становлять небезпеку для цієї особи чи (або) оточуючих – це, як правило, активна, проте – аномальна (незвична як для здорової людини) поведінка, яка може призвести до завдання шкоди здоров'ю чи життю самої особи, інших фізичних осіб, майну фізичних чи юридичних осіб або навіть майновим інтересам держави;

1) «безпосередня небезпека», як ознака психічного розладу – це порушення особою нормальних, звичних та прийнятних умов своєї життєдіяльності та життєдіяльності близького оточення (членів сім'ї, родичів, інших громадян), що виявляється у систематичності, повторюваності дій – агресії, постійному суїцидальному шантажі, інших провокативних діях, що створюють нестабільну обстановку та призводять до створення умов, які унеможливають особам, які контактують з нею, на власний розсуд влаштовувати свій побут, робочий час, години відпочинку, займатися улюбленими справами, тримати в помешканні тварин тощо;

доведено, що у разі відсутності у медичному закладі, в який було доставлено особу з ознаками психічного розладу для здійснення психіатричного огляду, лікаря-психіатра, покласти обов'язок проведення такого огляду на: ургентного лікаря (незалежно від його медичної спеціалізації), іншого фахівця (медична сестра, фельдшер), який пройшов спеціальну підготовку щодо діагностики, лікування та догляду за особами, які страждають на психічні розлади та підтвердив свою кваліфікацію;

визначено, що під порушенням особистих немайнових прав фізичної особи, яка перебуває в спеціальному медичному закладі з надання психіатричної допомоги, слід вважати усвідомлені дії медичного працівника, який безпосередньо контактує з хворим, і які проявляються в словесній погрозі застосування покарання за мнимі порушення, встановлених у медичному закладі правил перебування, систематичному нав'язуванні хворому відчуття страху фізичного насильства або остраху бути ізольованим на певний час, інших діях, спрямованих на приниження людської гідності, які погіршують і так нестабільний стан пацієнта;

аргументовано доцільність імплементації в національне законодавство поняття «психічне здоров'я», визначене спеціалізованою установою, яка опікується проблемами охорони здоров'я у світовому масштабі та закріплене установчими документами ООН; виключення із галузевого законодавства правової норми, яка визначає презумпцію психічного здоров'я;

доведено необхідність удосконалення законодавства у сфері реалізації фізичною особою, яка страждає на психічний розлад, своїх особистих немайнових прав, шляхом розроблення та закріплення компетенції окремих правоохоронних органів щодо порядку надання поліцейського піклування у разі виявлення таких осіб в громадських місцях, транспорті, загальних місцях відпочинку тощо та вироблення алгоритму дій, якщо буде встановлено об'єктивну необхідність здійснити супровід такої особи в спеціальний медичний заклад відповідного типу, в тому числі в примусовому порядку;

обґрунтована необхідність введення у трудове законодавство та у законодавство про психіатричну допомогу норми, спрямованої на охорону трудових прав фізичної особи, якій надається (або надавалась) психіатрична допомога в примусовому порядку, а саме - збереження попереднього місця роботи та дотримання відповідних гарантій при укладенні, зміні та припиненні трудового договору (контракту), за умови, що після лікування, фізична особа здатна виконувати свою трудову функцію, та норми, яка б забороняла роботодавцю, іншим посадовим особам розголошувати інформацію про стан здоров'я найманого працівника та заклад, в якому він отримував медичну (психіатричну) допомогу;

обґрунтовано необхідність застосування мір юридичної відповідальності до посадових осіб медичного закладу, які не вжили відповідних заходів щодо здійснення контролю за належними умовами утримання та догляду хворих, в результаті чого допущена стигма (дискримінація) пацієнта та що призвело до виникнення у нього стресу, тривожності, депресій, інших проблем, серед яких – труднощі звернення за медичною допомогою, через страх осуду чи приниження та наслідком чого стало порушення особистих немайнових прав та завдання моральної шкоди, яка підлягає відшкодуванню за правилами і в порядку, встановлених законом;

удосконалено:

наукове твердження, за яким надання психіатричної допомоги в примусовому порядку та примусові заходи медичного характеру, не тотожні правові явища, оскільки існують в різних сферах правового регулювання; мають

спеціальний суб'єктний склад; прагнуть досягнення різної за своїм значенням суспільної мети;

наукова позиція, змістом якої є запровадження загальнообов'язкового ліцензування медичних закладів, які надають психіатричну допомогу. Базовими напрямками діяльності таких медичних закладів слід визначити: відмову від надання стаціонарної допомоги з поступовим переходом на амбулаторне лікування осіб, у яких підтверджено психічний розлад; належна взаємодія із органами опіки та піклування, управліннями праці та соціального захисту населення, громадськими, благодійними та волонтерськими організаціями з питань загальної та спеціальної підтримки названої категорії громадян;

науковий погляд, згідно якого, дії з поміщення фізичної особи до закладу з надання психіатричної допомоги може вчинити лише спеціальний суб'єкт, який наділений правом прийняти рішення про госпіталізацію особи до такого закладу, а саме: лікар-психіатр, який діє як одноосібно, так і в складі комісії лікарів-психіатрів, особливо, у випадках, коли надання психіатричної допомоги здійснюється без усвідомленої згоди на те особи.

дістало подальший розвиток:

обґрунтування того, що з заявою про необхідність проведення психіатричного огляду особи можуть звернутися члени її сім'ї, родичі або особа, яка проживає з нею однією сім'єю; працівник соціальної служби; дільничний офіцер поліції; працівники поліції, які прибувають на виклик у складі оперативно-слідчої групи, інші особи (наприклад сусіди, голова ОСББ), яким стало відомо про факт поведінки особи (мешканця будинку), яка виходить за межі загальноприйнятих у суспільстві норм та правил, що може вказувати на проблеми ментального здоров'я цієї особи;

наукове судження про те, що поміщення особи до спеціального закладу з надання психіатричної допомоги, і як наслідок - примусове обмеження особистої свободи, недоторканості, інших особистих немайнових прав, може мати місце лише у чітко визначених випадках: встановлено такий стан психічного здоров'я особи, який вимагає невідкладної госпіталізації; психічний розлад у особи підтверджено об'єктивним висновком судово-психіатричної експертизи; стан особи потребує тривалого лікування (в умовах ізоляції чи без такої), що обумовлено стійкістю психічного розладу та важкістю його перебігу;

науковий підхід, згідно з яким обов'язковою умовою для надання фізичній особі психіатричної допомоги в примусовому порядку, є нормативне закріплення даного виду захворювання в Переліку хвороб, діагностування яких передбачає надання стаціонарної (амбулаторної) психіатричної допомоги, затвердженому на рівні МОЗ України;

наукова позиція, відповідно до якої підставою притягнення до юридичної відповідальності медичних працівників, інших фахівців, медичного персоналу є достовірно встановлений факт недотримання вимог і правил щодо створення належних, безпечних та таких, що відповідають людській гідності умов лікування та догляду пацієнтів у спеціальних медичних закладів з надання психіатричної допомоги. Особливістю даного делікту слід вважати те, що за даних обставин (невиконання медичними працівниками своїх обов'язків) застосування заходів

правового впливу повинно мати місце уже за сам факт виявленого порушення, а не лише за завдання шкоди здоров'ю чи життю пацієнта шляхом лікарської помилки, невдало підбраного лікування тощо.

За результатами дослідження запропоновано нові редакції, зміни та доповнення до чинного законодавства у сфері правового регулювання надання психіатричної допомоги у примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою, яка страждає на психічний розлад своїх особистих немайнових прав, а саме: ст. 1195 ЦК України; ст. 339 ЦПК України; ст. 44-4 КУпАП; ст. 22 КЗпП України; ст. 3, 14, 25 Закону України «Про психіатричну допомогу»; ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію».

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків: – у науково-дослідній роботі – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері цивільного і цивільного процесуального права (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 08.07.2024, № 109-нд); – у законотворчій діяльності – в процесі оптимізації національного законодавства в сфері охорони психічного здоров'я та надання психіатричної допомоги в примусовому порядку; – у правозастосовній діяльності – під час розгляду і вирішення цивільних справ в порядку окремого провадження, учасниками яких є особи, що потребують надання психіатричної допомоги в примусовому порядку (акт впровадження Деснянського районного суду м. Києва); – в освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Цивільний процес», «Особливості розгляду окремих категорій цивільних справ», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 08.07.2024, № 108-оп).

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків у: науково-дослідній роботі – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері цивільного процесуального права; законотворчій діяльності – в процесі оптимізації сімейного й цивільного процесуального та сімейного законодавства України та інших держав; правозастосовній діяльності – під час розгляду і вирішення цивільних справ, що виникають із сімейних правовідносин; освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільний процес» та «Сімейне право», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів.

По завершенню доповіді Боцман М.В. присутніми були поставлені такі **запитання:**

Чернявський С.С.: Підрозділ 1.1. у вас присвячений стану наукової розробки проблеми та методологія дослідження проблем цивільного судочинства у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини. До яких висновків ви дійшли?

Відповідь: Дякую за запитання. Аналіз стану наукової розробки проблематики здійснення фізичною особою, якій надається психіатрична допомога в примусовому порядку, своїх особистих немайнових прав є актуальною для реалій сьогодення. До того ж, значна кількість питань у сфері надання

психіатричної допомоги в примусовому порядку як в Україні, так і у деяких зарубіжних країнах пов'язується не лише з нормами матеріального і процесуального права, а й перебуває в площині міжгалузевого врегулювання – поєднанні норм цивільного, цивільного процесуального закону, законодавства про охорону здоров'я та про психіатричну допомогу. Разом з тим, дану тематику не можна вважати достатньо розробленою. Відсутність окремих монографічних, комплексних, в тому числі і дисертаційних робіт, зумовлюють потребу проведення відповідного наукового дослідження, яке могло б стати науковим підґрунтям щодо усунення проблемних аспектів здійснення особистих немайнових прав фізичною особою, якій надається психіатрична допомога в примусовому порядку. До проблем, які потребують вирішення нами віднесено: визначення кола осіб, які мають право звернутися з клопотанням про надання психіатричної допомоги (особливо у невідкладних випадках); неврегульованість процедури недобровільного огляду і, як наслідок, примусова госпіталізація (з одного боку – відсутність спеціаліста, здатного провести огляд; з іншого – як правило, пацієнт не вважає себе психічно хворим і вимагає негайної виписки); дотримання прав фізичної особи, яка поміщена в спеціалізований заклад з надання психіатричної допомоги, в т. ч. як носія суб'єктивних цивільних прав, а також охорона та захист цих прав тощо.

Аналіз стану наукової розробки проблем здійснення цивільного судочинства у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини свідчить про те, що ця тематика глибоко і предметно не досліджувалася у науці сімейного та цивільного процесуального права. Серед проблем, які потребують розв'язання, слід виділити удосконалення процесуальних процедур, пов'язаних з вирішенням конфлікту між батьками щодо визначення місця проживання малолітньої дитини, розвиток механізмів захисту інтересів дітей у цих спорах з метою забезпечення їх належного виховання обома батьками, розвиток співпраці учасників справи, визначення варіантів (моделей) вирішення судом спору щодо визначення місця проживання малолітньої дитини.

Гопанчук В.С.: Скажіть будь ласка, чи пропонуєте ви якісь зміни до законодавства України?

Відповідь: Дякую за запитання. З метою створення ефективного механізму реалізації фізичними особами, яким надається психіатрична допомога або ж які страждають на психічні розлади своїх особистих немайнових прав як суб'єктів цивільних правовідносин, у дисертаційному дослідженні запропоновано нові редакції, зміни та доповнення до чинного законодавства у сфері правового регулювання надання психіатричної допомоги у примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою, яка страждає на психічний розлад своїх особистих немайнових прав, а саме: ст. 1195 ЦК України; ст. 339 ЦПК України; ст. 44-4 КУпАП; ст. 22 КЗпП України; ст. 3, 14, 25 Закону України «Про психіатричну допомогу»; ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію».

Боровська І.А.: В межах першого розділу вами розглядався досвід зарубіжних країн у сфері надання психіатричної допомоги в примусовому порядку. Які ваші думки з приводу цього, чи є можливість скористатися цим досвідом нашої державі?

Відповідь: Дякую за запитання. Проведений історико-правовий аналіз формування та розвитку інституту надання психіатричної допомоги в примусовому порядку та супутніх з цим проблем реалізації особами, які потребують медико-психіатричного втручання своїх особистих немайнових прав, дозволяє стверджувати: первісно – саме відсутність відповідних (насамперед, медичних) знань були причиною не лише неможливості надання належної (психіатричної) допомоги, а й обставиною, яка не дозволяла таким особам бути повноцінними членами суспільства, учасниками приватно-правових відносин, що по суті означало їх ізоляцію та повне безправ'я. Можна вважати, що людство пройшло цей складний і доволі тривалий період, проте навіть за сучасного рівня і медицини, і права, питання повноцінної участі у життєдіяльності суспільства осіб, які страждають на психічні розлади, вважається таким, що має певні суперечності і допоки залишається дискусійним. Дослідження питання щодо вжиття необхідних, в тому числі і примусових заходів лікування осіб, які страждають на психічні розлади, які на теренах сучасної Європи, свідчить, по-перше, про його важливість для функціонування будь-якого суспільства; по-друге, дозволяє констатувати, що окреслені питання піднімалися значно раніше, ніж набули правового тлумачення, і, зрештою, перебували в постійному розвитку, і нині досягли таких наукових та практичних результатів, що введені в ранг стандартів (міжнародних: світових та європейських), до яких прагне і Україна.

Шаповал Л.І.: В роботі ви виокремлюєте декілька дефініцій, зокрема - «неспроможність фізичної особи самостійно задовольняти свої основні життєві потреби», «вчинення дій чи виявлення реальних намірів вчинити дії». На вашу думку, чи є все ж таки відмінність між цими двома поняттями, і в чому це виражається?

Відповідь: Дякую за запитання. Так, в дисертаційному дослідженні нами запропоновано ці поняття, адже вони є ключовими підставами для застосування до особи, яка страждає на психічний розлад, примусових медичних процедур. Проте в жодному законодавчому акті, який покликаний регулювати окреслені питання, не міститься роз'яснень ні щодо їх змісту, ні щодо їх специфіки. Тому, враховуючи важливість цих обставин, нами запропоновано наступні визначення. Під неспроможністю фізичної особи самостійно задовольняти свої основні життєві потреби», пропонується розуміти стан особи, викликаний внутрішніми факторами - нестабільністю психічного здоров'я, що впливає на усвідомлення нею значення своїх дій та можливість керувати ними і не залежить від факторів зовнішніх; під вчиненням дій чи виявленням реальних намірів вчинити дії особою, у якій припускається наявність психічного розладу, і які становлять небезпеку для цієї особи чи (або) оточуючих запропоновано розуміти активну, проте – аномальну (незвичну як для здорової людини) поведінку, яка може призвести до завдання шкоди здоров'ю чи життю самої особи, інших фізичних осіб, майну фізичних чи юридичних осіб або навіть майновим інтересам держави. З огляду на наявність у дефініції поняття «безпосередня небезпека», як ознаки психічного розладу, запропоновано її розуміти, як порушення особою нормальних, звичних та прийнятних умов своєї життєдіяльності та життєдіяльності близького оточення (членів сім'ї, родичів, інших громадян), що

виявляється у систематичності, повторюваності дій – агресії, постійному суїцидальному шантажі, інших провокативних діях, що створюють нестабільну обстановку та призводять до створення умов, які унеможливають особам, які контактують з нею, на власний розсуд влаштовувати свій побут, робочий час, години відпочинку тощо.

Головуючий: Є ще запитання? Немає. Переходимо до обговорення дисертації. Слово надається **науковому керівнику, кандидату юридичних наук, професору Пилипенко С.А.**, яка відзначила вагомий науковий внесок Боцман М.В. у дослідженні проблематики реалізації особистих немайнових прав фізичними особами, яким надається психіатрична допомога у примусовому порядку.

Авторові на підставі власних оригінальних досліджень, проведених на належних методологічних засадах, вдалося сформулювати низку вагомих для науки і практики положень, які характеризуються науковою новизною. Зокрема вперше: доведено, що у разі відсутності у медичному закладі, в який було доставлено особу з ознаками психічного розладу для здійснення психіатричного огляду, лікаря-психіатра, покласти обов'язок проведення такого огляду на: ургентного лікаря (незалежно від його медичної спеціалізації), іншого фахівця (медична сестра, фельдшер), який пройшов спеціальну підготовку щодо діагностики, лікування та догляду за особами, які страждають на психічні розлади та підтвердив свою кваліфікацію; визначено, що під порушенням особистих немайнових прав фізичної особи, яка перебуває в спеціальному медичному закладі з надання психіатричної допомоги, слід вважати усвідомлені дії медичного працівника, який безпосередньо контактує з хворим, і які проявляються в словесній погрозі застосування покарання за мнимі порушення, встановлених у медичному закладі правил перебування, систематичному нав'язуванні хворому відчуття страху фізичного насильства або остраху бути ізольованим на певний час, інших діях, спрямованих на приниження людської гідності, які погіршують і так нестабільний стан пацієнта; аргументовано доцільність імплементації в національне законодавство поняття «психічне здоров'я», визначене спеціалізованою установою, яка опікується проблемами охорони здоров'я у світовому масштабі та закріплене установчими документами ООН; виключення із галузевого законодавства правової норми, яка визначає презумпцію психічного здоров'я тощо.

На основі поставлених завдань і отриманих результатів, а також рекомендацій, дисертанту вдалося досягти поставленої мети і підготувати актуальну й змістовну роботу. Працюючи над дисертацією Боцман М.В. проявила себе ініціативним, наполегливим, дисциплінованим та працелюбним аспірантом, людиною з творчим мисленням.

Науковий рівень, зміст, обсяг та оформлення дисертації відповідають вимогам МОН України. Структура роботи характеризується послідовністю та узгодженістю змісту викладених у ній питань. Суттєвих зауважень до мови та стилю викладення матеріалу не має.

Потрібно зазначити, що дисертаційна робота Боцман Мар'яни Василівни «Надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форма здійснення

особистих немайнових прав фізичної особи» має самостійний характер, є творчою працею, виконана на достатньому теоретичному рівні і свідчить про належну підготовку автора.

Підсумовуючи, можна зазначити, що аспірант провела системну та ґрунтовну роботу, яка має завершений вигляд і може бути рекомендована до розгляду та разового захисту у спеціалізованій вченій раді.

Головуючий: Є ще запитання? Немає. Переходимо до обговорення дисертації. Слово надається рецензентам:

Кандидат юридичних наук, професор Мироненко В.П. Дисертаційне дослідження Боцман Мар'яни Василівни присвячене актуальному на сьогоднішній день питанню.

Слід наголосити на тому, що правильне та чітке формулювання об'єкта і предмета дисертаційного дослідження дозволило автору сформулювати обґрунтовані та достовірні висновки і рекомендації, що відповідним чином сприяло досягненню поставленої мети в роботі.

Під час проведення дослідження Боцман Мар'яна Василівна використала ґрунтовну науково-теоретичну базу, яка містить значний масив наукових та нормативно-правових джерел, що стосуються теми дослідження, а також судову практику з відповідних справ України. Це дозволило критично оцінити і розвинути теоретичні положення, розроблені попередниками, визначити та врахувати сучасний стан правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Дисертантом вдало визначено наукову новизну отриманих результатів дослідження, яка полягає у тому, що дисертація є першим у науці цивільного права комплексним дослідженням, в якому надання психіатричної допомоги в примусовому порядку розкрито як форму здійснення фізичною особою особистих немайнових прав.

Таким чином, зміст, структура дисертації, коло розглянутих у ній питань та сформульовані результати й пропозиції вказують на те, що автор провів глибоке наукове дослідження. Проведена дисертантом робота свідчить, що основна мета дослідження була досягнута. Автор здійснив глибокий аналіз проблеми, зробив низку теоретичних висновків і пропозицій законодавцю, що збагачують науку цивільного права і процесу й здатні поліпшити чинне законодавство. Результати, отримані в дисертації, можуть бути кваліфіковані як нові, а отримані висновки мають практичне значення та можуть бути використані у різних сферах юридичної практики.

Дисертація Боцман Мар'яни Василівни «Надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форма здійснення особистих немайнових прав фізичної особи» загалом відповідає встановленим МОН України вимогам, тому вона може бути рекомендована до розгляду та разового захисту у спеціалізованій вченій раді на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Кандидат юридичних наук, доцент Куцик К.В., яка відзначила високий науковий рівень дисертаційного дослідження робота Боцман Мар'яни Василівни

«Надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форма здійснення особистих немайнових прав фізичної особи». Дисертанткою запропоновано абсолютно нові шляхи вирішення проблеми реалізації своїх особистих немайнових прав фізичними особами, яким надається психіатрична допомога. Зокрема, заслуговують на схвальний відгук обґрунтування того, що з заявою про необхідність проведення психіатричного огляду особи можуть звернутися члени її сім'ї, родичі або особа, яка проживає з нею однією сім'єю; працівник соціальної служби; дільничний офіцер поліції; працівники поліції, які прибувають на виклик у складі оперативно-слідчої групи, інші особи (наприклад сусіди, голова ОСББ), яким стало відомо про факт поведінки особи (мешканця будинку), яка виходить за межі загальноприйнятих у суспільстві норм та правил, що може вказувати на проблеми ментального здоров'я цієї особи; авторські висновки про те, що поміщення особи до спеціального закладу з надання психіатричної допомоги, і як наслідок - примусове обмеження особистої свободи, недоторканості, інших особистих немайнових прав, може мати місце лише у чітко визначених випадках: встановлено такий стан психічного здоров'я особи, який вимагає невідкладної госпіталізації; психічний розлад у особи підтверджено об'єктивним висновком судово-психіатричної експертизи; стан особи потребує тривалого лікування (в умовах ізоляції чи без такої), що обумовлено стійкістю психічного розладу та важкістю його перебігу; науковий підхід, згідно з яким обов'язковою умовою для надання фізичній особі психіатричної допомоги в примусовому порядку, є нормативне закріплення даного виду захворювання в Переліку хвороб, діагностування яких передбачає надання стаціонарної (амбулаторної) психіатричної допомоги, затвердженому на рівні МОЗ України тощо.

Метою дисертаційного дослідження, що полягала у формуванні теоретичної концепції цивільно-правового регулювання надання психіатричної допомоги у примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою своїх особистих немайнових прав – досягнута. Відповідно до поставлених мети і завдань основою методології дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ.

У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано, а також додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, які виносяться на захист цивільного законодавства та забезпечення єдності судової практики.

На підставі вищенаведеного вважаю, що дисертація Боцман Мар'яни Василівни «Надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форма здійснення особистих немайнових прав фізичної особи», яка подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» відповідає вимогам, які ставляться до дисертації, та може бути рекомендована до розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді.

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

доктор юридичних наук, професор Чернявський С.С., кандидат юридичних наук, професор Мироненко В.П.; кандидат юридичних наук, професор Гопанчук В.С.; кандидат юридичних наук, професор Пилипенко С.А.; кандидат юридичних

наук, доцент Боровська І.А.; кандидат юридичних наук, доцент Петровський А.В.; кандидат юридичних наук, професор Білянська Н.В.; кандидат юридичних наук, доцент Куцик К.В.; кандидат юридичних наук, доцент Шаповал Л.І.,

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Боцман Мар'яни Василівни «Надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форма здійснення особистих немайнових прав фізичної особи»

Обґрунтування вибору теми дослідження. Ст. 3 Конституції України визначено, що людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є вищими соціальними цінностями. Всі інші блага, у тому числі й матеріальні, знаходяться в ієрархії соціальних пріоритетів нижче і виступають суспільними благами другого порядку. Такий підхід до місця й ролі людини, її духовного життя, відповідає міжнародним стандартам прав людини, закріплених Загальною декларацією прав людини, Європейською конвенцією про захист прав і основних свобод людини, Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права та б. ін.

Цілком закономірно, що права людини можуть бути реалізованими належним чином лише у правовій державі, де індикатором розвиненості суспільства, нації, виступає рівень життя, здоров'я та освіти громадян. На жаль, навіть за відносно нормальних умов функціонування будь-якої спільноти, можуть спостерігатися певні тенденції, коли частка населення, з тих чи інших причин, має проблеми психічного здоров'я. Що вже говорити про нашу країну, яка десятий рік поспіль протистоїть смерті, жорстокості – невиправному горю, і втратам. Так, Міністерство охорони здоров'я України, посилаючись на дослідження Alligators Digital, проведене в 2023 році, називає такі фактори впливу на психічне здоров'я українців: війна – 88,5%; фінансові проблеми – 43,1%; вартість життя/інфляція – 32,5%. У вересні 2023 року, в Києві відбувся третій міжнародний Саміт «Ментальне здоров'я: стійкість і вразливість майбутнього», в якому поряд із Україною взяло участь іще 11 держав. Дані, які були оприлюднені на даному заході не можуть не викликати занепокоєння, адже стан діагностування розладів ментального здоров'я дуже низький: один випадок із п'ятидесяти (в Україні), тоді як світовий показник - один із семи випадків.

Отже, впродовж останніх років проблема ментального (психічного) здоров'я в Україні набула, ще більшого, в порівнянні з минулими періодами, значення. Збільшення кількості психіатричних розладів, а відтак, і кількості хворих, вимагає комплексного підходу до вирішення питання. Така комплексність, в першу чергу, передбачає залучення до співпраці, як науковців, так і практиків різного рівня і фаховості: від медиків – психіатрів, реабілітологів до юристів, психологів, соціальних працівників.

Науково-теоретичні дослідження завжди залишаються актуальними і становлять базу для розробки методів і способів усунення будь-яких негативних

явищ, як правового, так і соціального змісту, які виникають в соціумі, в процесі життєдіяльності кожного індивіда.

Нині юриспруденція представлена доволі широким колом дисертаційних робіт, в яких розглядається проблематика надання примусової медичної допомоги. В числі таких необхідно виділити «Примусові заходи медичного характеру: правова природа та види» (А. Я. Берш, 2017); «Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру» (В. Л. Кириченко, 2020); «Інститут застосування примусових заходів медичного характеру у кримінальному процесі України» (В. В. Печко, 2021); «Забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру» (Д. В. Козарійчук, 2021); «Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру» (А. В. Ткач, 2021); «Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру» (К. В. Подлегаєва, 2023); «Адміністративно-правове регулювання надання психіатричної допомоги в Україні» (Р. В. Колодчина, 2023). Однак, маємо ситуацію, що на рівні дисертаційних досліджень інститут надання психіатричної допомоги у примусовому порядку переважно розглядався в контексті кримінально-процесуальних відносин та здебільшого як особлива процесуальна форма кримінального провадження, а також в межах адміністративно-правових відносин, як спосіб захисту прав осіб з розладами психіки і поведінки.

Як бачимо, окремих досліджень щодо цивільно-правового змісту відносин, які виникають у зв'язку із наданням фізичній особі психіатричної допомоги у примусовому порядку, і які прямо чи опосередковано впливають на особистісну сферу фізичної особи, особливо в частині реалізації нею особистих немайнових прав під час перебування в медичному закладі закритого типу, в Україні, не проводилось.

Загальнотеоретичні засади дотримання прав і свобод людини та громадянина, які вплинули на формулювання положень даного дисертаційного дослідження висвітлювались в роботах: О. Антона, Н. Болотіної, М. Венедиктової, С. Гвоздика, В. Глуховського, Н. Каргіної, В. Кожан, А. Колодія, А. Олійник, Н. Опольської, В. Печко, С. Сливки, П. Рабіновича, В. Чорної, Ю. Швеця, Л. Цибух, О. Ярош, О. Ярошенка та ін. Вагомий внесок у розробку проблематики здійснення та реалізації фізичною особою особистих немайнових прав здійснили такі науковці, як: Ч. Азімов, В. Бобрик, С. Булеца, О. Кот, В. Косак, В. Кохановський, О. Кохановська, Л. Красицька, О. Кулініч, Н. Кузнєцова, Р. Стефанчук, З. Ромовська, С. Шимон, Є. Харитонов та ін. Особливого значення для дослідження цивільно-правового регулювання відносин, пов'язаних із надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою своїх особистих немайнових прав, мають праці сучасних представників української цивілістики, в числі яких слід виділити: Ю. Жорнокуй, А. Дутко, Т. Карнаух, В. Комаров, А. Коптяєва, І. Кравчук, В. Кройтор, М. Курило, К. Куцик, В. Лень, В. Мироненко, О. Отрадна, О. Погребняк, М. Поліщук, І. Сенюта, Т. Степаненко, Д. Туренко, Р. Ханик-Посполітак та б. ін.

Не дивлячись на значну кількість фахівців, які досліджують окреслену проблематику, залишаються малодослідженими, представляють науковий і практичний інтерес та вимагають окремої уваги питання, пов'язані із дотриманням загальних прав людини та особистих немайнових прав фізичної особи, які забезпечують її природне існування та соціальне буття, як учасника приватно-правових відносин, що опинилася у складній життєвій ситуації через виникнення (загострення) психічної хвороби, що вимагає надання негайної психіатричної допомоги у примусовому порядку; дотримання процедури госпіталізації особи до спеціального медичного закладу з надання психіатричної допомоги; встановлення кола осіб, яким надано право: клопотати про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку; здійснювати огляд хворого і приймати відповідальне рішення про поміщення в медичний заклад; юридичної відповідальності лікарів та медичного персоналу не лише за допущені медичні помилки (лікарську недбалість), але і принизливе ставлення до пацієнтів психіатричних закладів, які повинні гарантувати хворому належне лікування і догляд; підстави та порядок відшкодування як майнової, так і моральної шкоди в порядку, встановленому законом.

Ці та інші проблемні питання і обумовили актуальність і своєчасність дослідження та викликали необхідність провести комплексне, науково-теоретичне дослідження надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою особистих немайнових прав.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Роботу спрямовано на реалізацію основних положень Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2025 роки, проєкту Стратегії стало розвитку України до до 2030 року, основних положень Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1018-р., проєкту Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021-2025, а також передбачено річними планами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2021–2025 р.р.

Мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження.

Мета дисертаційного дослідження, полягає у формуванні теоретичної концепції цивільно-правового регулювання надання психіатричної допомоги у примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою своїх особистих немайнових прав, а також у розробці на цій основі науково-теоретичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію цивільного та цивільного процесуального законодавства України у цій сфері.

Для досягнення мети дослідження поставлені наступні *завдання*:

проаналізувати стан наукової розробки та методологію дослідження надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою особистих немайнових прав;

визначити засадничі положення правового регулювання надання психіатричної допомоги в примусовому порядку за законодавством України;

встановити особливості надання психіатричної допомоги в примусовому порядку в деяких зарубіжних країнах;

розглянути законодавчі та наукові підходи до визнання поняття і підстав надання психіатричної допомоги в примусовому порядку;

дослідити надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою особистих немайнових прав, які забезпечують її природне існування та соціальне буття;

з'ясувати специфіку порядку надання психіатричної допомоги в примусовому порядку;

розкрити поняття та зміст юридичної відповідальності за шкоду, завдану особистим правам фізичної особи під час надання психіатричної допомоги в примусовому порядку;

виробити пропозиції щодо оптимізації вітчизняного законодавства про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку у відповідності з міжнародними вимогами та стандартами.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері здійснення особистих немайнових прав фізичною особою, якій надається психіатрична допомога в примусовому порядку.

Предметом дослідження є надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою особистих немайнових прав.

Методи дослідження. Для комплексного аналізу проблематики надання психіатричної допомоги у примусовому порядку як форми здійснення фізичними особами своїх особистих немайнових прав та для досягнення мети і завдань дослідження, нами використано широкий спектр загальнонаукових, спеціальних і конкретно-наукових методів пізнання. Так, діалектичний метод сприяв дослідженню окресленої проблематики в динаміці, дозволив виявити взаємозв'язок і взаємозумовленість теоретичних засад об'єкта дослідження в частині поєднання науки та практичної діяльності відповідних учасників даного правовідношення щодо надання психіатричної допомоги у примусовому порядку, а також визначенні процесуального порядку надання психіатричної допомоги у примусовому порядку як форми здійснення особистих немайнових прав (підрозділ 1.2, 3.1). Використання історико-правового методу дозволило висвітлити питання щодо зародження інституту надання психіатричної допомоги в примусовому порядку та еволюцію його правового регулювання в зарубіжній й національній доктрині та практиці (підрозділ 1.3). Метод компаративістики надав можливість здійснити порівняння національного та міжнародного законодавства та практики його застосування щодо підстав, порядку надання фізичній особі психіатричної допомоги в примусовому порядку, а також дотримання прав фізичної особи, як громадянина і як учасника приватно-правових відносин (підрозділ 1.2, 3.3). За допомогою природно-правового (юснатуралістичного) методу здійснено спробу удосконалення цивільного процесуального регулювання надання психіатричної допомоги у примусовому порядку як форми здійснення особистих немайнових прав. Такі удосконалення спрямовані на дотримання балансу між максимально можливим забезпеченням прав особи, до якої застосовуються відповідні заходи, та наявністю суспільного інтересу, який

переважає над свободою особистості (підрозділ 2.1, 2.2). Використання формально-юридичного методу дозволило сформулювати визначення дефініцій, які мають значення для дослідження проблем надання психіатричної допомоги у примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою особистих немайнових прав та запропонувати відповідні зміни до законодавства з метою оптимізації категоріально-понятійного апарату (підрозділ 1.2, 2.1, 2.2., 3.2). Спеціально-юридичний метод дозволив врахувати особливості відносин, що виникають при наданні психіатричної допомоги у примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою особистих немайнових прав (підрозділ 2.1, 2.2, 3.2). Формально-логічний та герменевтичний методи використані для тлумачення рішень судів за даною категорією справ (підрозділ 1.2, 2.1, 2.2). Соціологічний метод використаний для формування емпіричної бази дослідження, аналізу та узагальнення правозастосовної практики з метою обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства, яке регулює надання психіатричної допомоги у примусовому порядку (підрозділ 1.2, 1.2, 2.1, 2.2. 3.2). Завдяки використанню системного методу, досліджено множинність елементів правовідношення, і в тому числі суб'єктного складу, адже, особи щодо яких застосовується процедура надання психіатричної допомоги у примусовому порядку як форми здійснення особистих немайнових прав належать до системи суб'єктів сфери охорони здоров'я, так і одночасно - цивільного процесу, пов'язані тісними зв'язками з іншими суб'єктами (підрозділ 1.2, 2.1, 2.2, 3.2).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням, в якому надання психіатричної допомоги в примусовому порядку розкрито як форму здійснення фізичною особою особистих немайнових прав.

У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано, а також додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, які виносяться на захист, зокрема:

вперше:

сформульовано авторські дефініції:

1) «неспроможністю фізичної особи самотійно задовольняти свої основні життєві потреби», під якою пропонується розуміти стан особи, викликаний внутрішніми факторами - нестабільністю психічного здоров'я, що впливає на усвідомлення нею значення своїх дій та можливість керувати ними і не залежить від факторів зовнішніх;

2) «вчинення дій чи виявлення реальних намірів вчинити дії» особою, у якій припускається наявність психічного розладу, і які становлять небезпеку для цієї особи чи (або) оточуючих – це, як правило, активна, проте – аномальна (незвична як для здорової людини) поведінка, яка може призвести до завдання шкоди здоров'ю чи життю самої особи, інших фізичних осіб, майну фізичних чи юридичних осіб або навіть майновим інтересам держави;

3) «безпосередня небезпека», як ознака психічного розладу – це порушення особою нормальних, звичних та прийнятних умов своєї життєдіяльності та життєдіяльності близького оточення (членів сім'ї, родичів, інших громадян), що виявляється у систематичності, повторюваності дій – агресії,

постійному суїцидальному шантажі, інших провокативних діях, що створюють нестабільну обстановку та призводять до створення умов, які унеможливають особам, які контактують з нею, на власний розсуд влаштовувати свій побут, робочий час, години відпочинку, займатися улюбленими справами, тримати в помешканні тварин тощо;

доведено, що у разі відсутності у медичному закладі, в який було доставлено особу з ознаками психічного розладу для здійснення психіатричного огляду, лікаря-психіатра, покласти обов'язок проведення такого огляду на: ургентного лікаря (незалежно від його медичної спеціалізації), іншого фахівця (медична сестра, фельдшер), який пройшов спеціальну підготовку щодо діагностики, лікування та догляду за особами, які страждають на психічні розлади та підтвердив свою кваліфікацію;

визначено, що під порушенням особистих немайнових прав фізичної особи, яка перебуває в спеціальному медичному закладі з надання психіатричної допомоги, слід вважати усвідомлені дії медичного працівника, який безпосередньо контактує з хворим, і які проявляються в словесній погрозі застосування покарання за мнимі порушення, встановлених у медичному закладі правил перебування, систематичному нав'язуванні хворому відчуття страху фізичного насильства або остраху бути ізольованим на певний час, інших діях, спрямованих на приниження людської гідності, які погіршують і так нестабільний стан пацієнта;

аргументовано доцільність імплементації в національне законодавство поняття «психічне здоров'я», визначене спеціалізованою установою, яка опікується проблемами охорони здоров'я у світовому масштабі та закріплене установчими документами ООН; виключення із галузевого законодавства правової норми, яка визначає презумпцію психічного здоров'я;

доведено необхідність удосконалення законодавства у сфері реалізації фізичною особою, яка страждає на психічний розлад, своїх особистих немайнових прав, шляхом розроблення та закріплення компетенції окремих правоохоронних органів щодо порядку надання поліцейського піклування у разі виявлення таких осіб в громадських місцях, транспорті, загальних місцях відпочинку тощо та вироблення алгоритму дій, якщо буде встановлено об'єктивну необхідність здійснити супровід такої особи в спеціальний медичний заклад відповідного типу, в тому числі в примусовому порядку;

обґрунтована необхідність введення у трудове законодавство та у законодавство про психіатричну допомогу норми, спрямованої на охорону трудових прав фізичної особи, якій надається (або надавалась) психіатрична допомога в примусовому порядку, а саме - збереження попереднього місця роботи та дотримання відповідних гарантій при укладенні, зміні та припиненні трудового договору (контракту), за умови, що після лікування, фізична особа здатна виконувати свою трудову функцію, та норми, яка б забороняла роботодавцю, іншим посадовим особам розголошувати інформацію про стан здоров'я найманого працівника та заклад, в якому він отримував медичну (психіатричну) допомогу;

обґрунтовано необхідність застосування мір юридичної відповідальності до посадових осіб медичного закладу, які не вжили відповідних заходів щодо здійснення контролю за належними умовами утримання та догляду хворих, в результаті чого допущена стигма (дискримінація) пацієнта та що призвело до виникнення у нього стресу, тривожності, депресій, інших проблем, серед яких – труднощі звернення за медичною допомогою, через страх осуду чи приниження та наслідком чого стало порушення особистих немайнових прав та завдання моральної шкоди, яка підлягає відшкодуванню за правилами і в порядку, встановлених законом;

удосконалено:

наукове твердження, за яким надання психіатричної допомоги в примусовому порядку та примусові заходи медичного характеру, не тотожні правові явища, оскільки існують в різних сферах правового регулювання; мають спеціальний суб'єктний склад; прагнуть досягнення різної за своїм значенням суспільної мети;

наукова позиція, змістом якої є запровадження загальнообов'язкового ліцензування медичних закладів, які надають психіатричну допомогу. Базовими напрямками діяльності таких медичних закладів слід визначити: відмову від надання стаціонарної допомоги з поступовим переходом на амбулаторне лікування осіб, у яких підтверджено психічний розлад; належна взаємодія із органами опіки та піклування, управліннями праці та соціального захисту населення, громадськими, благодійними та волонтерськими організаціями з питань загальної та спеціальної підтримки названої категорії громадян;

науковий погляд, згідно якого, дії з поміщення фізичної особи до закладу з надання психіатричної допомоги може вчинити лише спеціальний суб'єкт, який наділений правом прийняти рішення про госпіталізацію особи до такого закладу, а саме: лікар-психіатр, який діє як одноосібно, так і в складі комісії лікарів-психіатрів, особливо, у випадках, коли надання психіатричної допомоги здійснюється без усвідомленої згоди на те особи.

дістало подальший розвиток:

обґрунтування того, що з заявою про необхідність проведення психіатричного огляду особи можуть звернутися члени її сім'ї, родичі або особа, яка проживає з нею однією сім'єю; працівник соціальної служби; дільничний офіцер поліції; працівники поліції, які прибувають на виклик у складі оперативно-слідчої групи, інші особи (наприклад сусіди, голова ОСББ), яким стало відомо про факт поведінки особи (мешканця будинку), яка виходить за межі загальноприйнятих у суспільстві норм та правил, що може вказувати на проблеми ментального здоров'я цієї особи;

наукове судження про те, що поміщення особи до спеціального закладу з надання психіатричної допомоги, і як наслідок - примусове обмеження особистої свободи, недоторканості, інших особистих немайнових прав, може мати місце лише у чітко визначених випадках: встановлено такий стан психічного здоров'я особи, який вимагає невідкладної госпіталізації; психічний розлад у особи підтверджено об'єктивним висновком судово-психіатричної експертизи; стан

особи потребує тривалого лікування (в умовах ізоляції чи без такої), що обумовлено стійкістю психічного розладу та важкістю його перебігу;

науковий підхід, згідно з яким обов'язковою умовою для надання фізичній особі психіатричної допомоги в примусовому порядку, є нормативне закріплення даного виду захворювання в Переліку хвороб, діагностування яких передбачає надання стаціонарної (амбулаторної) психіатричної допомоги, затвердженому на рівні МОЗ України;

наукова позиція, відповідно до якої підставою притягнення до юридичної відповідальності медичних працівників, інших фахівців, медичного персоналу є достовірно встановлений факт недотримання вимог і правил щодо створення належних, безпечних та таких, що відповідають людській гідності умов лікування та догляду пацієнтів у спеціальних медичних закладів з надання психіатричної допомоги. Особливістю даного делікту слід вважати те, що за даних обставин (невиконання медичними працівниками своїх обов'язків) застосування заходів правового впливу повинно мати місце уже за сам факт виявленого порушення, а не лише за завдання шкоди здоров'ю чи життю пацієнта шляхом лікарської помилки, невдало підібраного лікування тощо.

За результатами дослідження запропоновано нові редакції, зміни та доповнення до чинного законодавства у сфері правового регулювання надання психіатричної допомоги у примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою, яка страждає на психічний розлад своїх особистих немайнових прав, а саме: ст. 1195 ЦК України; ст. 339 ЦПК України; ст. 44-4 КУпАП; ст. 22 КЗпП України; ст. 3, 14, 25 Закону України «Про психіатричну допомогу»; ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію».

Практичне значення отриманих результатів. полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків: – у науково-дослідній роботі – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері цивільного і цивільного процесуального права (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 08.07.2024, № 109-нд); – у законотворчій діяльності – в процесі оптимізації національного законодавства в сфері охорони психічного здоров'я та надання психіатричної допомоги в примусовому порядку; – у правозастосовній діяльності – під час розгляду і вирішення цивільних справ в порядку окремого провадження, учасниками яких є особи, що потребують надання психіатричної допомоги в примусовому порядку (акт впровадження Деснянського районного суду м. Києва); – в освітньому процесі – при викладанні навчальних дисципліни «Цивільне право», «Цивільний процес», «Особливості розгляду окремих категорій цивільних справ», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 08.07.2024, № 108-оп).

Апробація матеріалів дисертації. Результати дисертаційного дослідження оприлюднено на чотирьох науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року); Ювілейних наукових читаннях, присвячених пам'яті академіка Володимира Володимировича Копейчикова (до 100 річчя з дня народження) (м. Київ, 17 листопада 2023 р.) II Всеукраїнській

науково-теоретичній конференції «Глобалізаційні процеси та їх вплив на соціально-економічний та правовий розвиток України (м. Київ, 20 грудня 2023 року); Кафедральному науково-теоретичному круглому столі «Реалізація норм цивільного законодавства в умовах сьогодення»(м. Київ, 9 лютого 2024 року).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено в чотирьох наукових статтях у фахових юридичних виданнях України, а також у чотирьох тезах виступів на науково-практичних заходах, зокрема:

1. Контаровська М. В. Нездатність фізичної особи самостійно задовольняти свої основні життєві потреби як умова надання психіатричної допомоги у примусовому порядку. *Юридичний науково-електронний журнал*. 2023. № 9. С. 77–79.

2. Kontarovska M. Conditions for the provision of psychiatric care under compulsion: civil law aspect. *Visegrad journal on human rights*. 2023. No. 5. P. 17–24.

3. Контаровська М. Актуальні питання дослідження оптимізації національного законодавства про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку у відповідності міжнародним вимогам і стандартам. *Наукові перспективи*. 2024. № 5(47). С. 1253–1266.

4. Контаровська М. До питання суб'єктного складу справ про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку. *Успіхи і досягнення в науці*. 2024. № 4. С. 128–138.

5. Контаровська М. Міжнародні стандарти дотримання прав фізичної особи, якій надається психіатрична допомога в примусовому порядку. Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 61-62.

6. Контаровська М. В. Національні стандарти дотримання прав фізичної особи, якій надається психіатрична допомога в примусовому порядку. Ювілейні наукові читання, присвячені пам'яті академіка Володимира Володимировича Копейчикова (до 100 річчя з дня народження) : зб. матеріалів (Київ, 17 лист. 2023 р.) / Редкол. : С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський, М. М. Пендюра, Ю. В. Кривицький. Київ : 7БЦ, 2023. С. 77-79.

7. Контаровська М.В. Право на охорону здоров'я як ключове право фізичної особи, якій надається примусова психіатрична допомога. Матер. II Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. «Глобалізаційні процеси та їх вплив на соціально-економічний та правовий розвиток України». Київський фаховий коледж туризму та готельного господарства. (Київ, 20 грудня 2023 року). Київ. 2023. С. 588-592.

8. Контаровська М. Особливості суб'єктного складу та об'єкт правовідносин з надання психіатричної допомоги в примусовому порядку. Реалізація норм цивільного законодавства в умовах сьогодення. [Текст]: матеріали кафедрального науково-теоретичного круглого столу, (Київ, 9 лютого 2024 року). Київ. Нац. акад. внутр. справ, 2024. С.219-221.

Характеристика особистості здобувача. Боцман Мар'яна Василівна, 1998 року народження. З вересня 2021 року аспірантка заочної форми навчання кафедри цивільно-правових дисциплін НАВС. У 2021 році закінчила Національну академію внутрішніх справ за спеціальністю «Право» (диплом магістра). На сьогодні заступник Директора Департаменту банкнотного банкінгу в АКБ «Індустріалбанк».

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Стиль викладення в дисертації матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечують легкість і доступність їх сприйняття.

У результаті попередньої експертизи дисертації Боцман М.В. і повноти публікації основних результатів дослідження

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Боцман Мар'яни Василівни «Надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форма здійснення особистих немайнових прав фізичної особи».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Боцман Мар'яни Василівни відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами й доповненнями), наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами й доповненнями) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами й доповненнями).

3. Рекомендувати дисертацію Боцман Мар'яни Василівни «Надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форма здійснення особистих немайнових прав фізичної особи» до разового захисту на здобуття ступеня доктора філософії у спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Результати голосування присутніх на засіданні докторів та кандидатів наук за профілем поданої на розгляд дисертації: за – 18, проти – немає, таких, що утримались – немає.

Голова засідання –
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

Валентина МИРОНЕНКО